

VOKALIZAM ČAKAVSKOG SELA STINJAKI
U JUŽNOM GRADIŠĆU

Govor sela Stinjaki [stinja:k'i] u južnom Gradišću¹ odlikuje se nizom osobitosti od svih ostalih govora u Gradišću. Fizionomija ovog govora izrazito je čakavska. Zamjena jata je ikavska, treba spomenuti primjere: *né:rist. ori:, gñi:zd'o*. Tu nalazimo čakavske osobine kao npr. arhaičnu akcentuaciju sa intonacijskim opozicijama (sačuvan je akut, bar kod starije generacije, u primjerima kao *stǔ:ri*, 3 lice jedn. *mlǔ:ti*), prisutan je fonem /t'/, dakle ploziv a ne afrikata (također samo kod starije generacije, dok kod mlađih nema razlike između *č* i *t'*),² provedena je zamjena poluglasa u slaboj poziciji u primjerima kao *s má:noⁿ, tajé:duⁿ, zá:me, denǎ:s, *ę* je prešlo u *a* bar u riječi *žá:ja* (ali *žieduⁿ*), nalazimo prijelaz *ra* u *re* u riječima *riebà:c* i *riest* (ali *krà:st*), kontrakciju i druge promjene vokala u primjerima kao *nì:ma, gospà:, ñieš, kì:, kǎ:, kùo*, osobitosti pojedinih riječi kao *cri:kva, dibùok, lá:sica, les'ica, má:ti, sabó:ta*, skupina **dj* je zastupljena sa *j* u pojedinim riječima kao *žá:ja, pré:ja, sá:je*, dok u drugima nalazimo *d'* (*med'a, mlá:d'i*), govor je šćakavski (*kosí:št'e, í:št'e, št'á:kor*), spominjemo *žd'* u riječi *možd'a:n'y*, sačuvana je grupa *čr* (*čè:rn, čri:sña*), nalazimo protezu u riječi *južina* (inače nema protetskih konsonanata). Iz morfologije najvažnije su ove pojave: lok. jedn. *o*-osnova na *-i* (u *sel'y, na prá:gi*; s druge strane postoji i nastavak *-u*. Zabilježio sam npr. *na bri:g'u, na lakt'u*), ak. mn. na *-i* u pojedinim riječima (npr. *daj mi pinezi*); nema, naravno, sinkretizma između oblika dat., instr. i lok. mn., zapinje za oko oblik *oni sta*

¹ Iz dosada objavljene građe o stinjačkom govoru može se navesti G. Neweklowsky, *Die Akzent- und Intonationssysteme der čakavischen Mundarten des Burgenlandes*, Wien 1966, 89—103. (disertacija); Isti, *Akcentatski sistemi čakavskih govora u Gradišću*, ZFL, 13/1 (1970), 200—203.

Transkripcija koja se u ovom radu primjenjuje, ravna se uglavnom prema *Vo-prosniku OLA*, naročito što se tiče prozodijskih znakova. Slovo *u* (npr. *uⁿ*) ne označava oslabljenu artikulaciju već nazalitet prethodnog vokala.

² Obje pojave mogu se tumačiti interferencijom sa njemačkim jezikom. Ona je, naravno, osjetljivo jača kod mlađe generacije.

(mj. *su*), nema proširenja osnove kod jednosložnih imenica muškog roda osim u dvije-tri riječi (*dnìevi, k'umovy*), enklitika za ak. srednjega roda i za ak. mn. sva tri roda jest *je* (*ne ga, ih*). Radnja koja se ponavljala u prošlosti izražava se pomoću *l*-participa glagola *htjeti* + *infinitiv* (npr. *t'yli sta mlq:t'yt*); red klitika i naglasnih riječi odgovara čakavskom stanju. Iz oblasti leksika ne treba naročito naglasiti primjere kao *čuda* 'mnogo', *godina* 'kiša', *do* 'tko', koji su rasprostranjeni u cijelom Gradišću, nego valja istaći riječi kao *lačan* 'gladan', *voňavica* 'kihavica', *du-gava, koli* 'slobodno vrijeme', *gora* 'šuma', *prvi dan* 'ponedjeljak', *prma-liće, luka* 'livada' itd., po kojima se stinjački govor razlikuje od ostalih gradišćanskih hrvatskih govora.

U ovom kratkom saopćenju ne možemo opisati sve govorne osobine stinjačkog govora, nego ćemo se ograničiti na vokalizam koji je dosta zanimljiv, prije svega sa sinhronijskoga gledišta.

VOKALNI SUSTAV

Polazimo od fonološkog vokalnog sustava slična onomu u standardnom srpskohrvatskom jeziku, dakle od vokalnog sistema koji posjeduje pet dugih i pet kratkih vokala. Slogotvorno *r* se, međutim, pojavljuje samo u nenaglašenim slogovima. Za razliku od srpskohrvatskog standardnog jezika neakcenatske dužine javljaju se isključivo ispred naglašenog sloga, s tim da u jednom obliku postoji samo jedna nenaglašena dužina.

Do fonetske realizacije fonološkog sistema dolazimo pomoću niza pravila:

Dugi visoki (naglašeni i predakcenatski) vokali dosta su stabilni, realiziraju se kao [i:] [u:]. Dok je fonetska realizacija kratkog (naglašenog i nenaglašenog) /u/ također stabilna, ističe se realizacija fonema /i/ kao [i] ili [y]. [y] je visok vokal sa nešto povučenom artikulacijom. U naglašenoj poziciji običniji je izgovor [y], dok u nenaglašenoj poziciji [i] i [y] slobodno alterniraju s tim da se u susjedstvu palatalnih konsonanata govori samo [i], što je prirodna pojava, jer su palatalni konsonanti također visoki. Primjeri: *di:t'e*, vok. *di:te*, *l*-part. *nošì.*, *noš'yla, bí:li*, 'bijeli', *c'ista, sik'yra, kļu:č*, gen. *kļu:č'a, lu:k'a*, ak. jedn. *brq:zd'u*.

Kod nevisokih vokala samo se kratki nenaglašeni fonemi /e/ /o/ /a/ i naglašeni fonemi /e/ /o/ /a/ u otvorenoj ultimi realiziraju i fonetski kao [e] [o] [a]. Inače se kratki naglašeni fonemi /e/ /o/ /a/ dulje u [e:] [o:] [a:] s tim da ne dolazi do promjene kvaliteta. Dugi fonemi /e:/ /o:/ diftongiraju se u vidu [ie] [uo], dok se dugi /a:/ labijalizira u vidu [ǣ:]. Primjeri: *sel'o, tel'e, brq:zd'a, dé:bel* (d'ebel), *dité:tu* (dit'e-tu), *kó:ža* (k'oža), *dó:bar* (d'obar), *pá:lac*, gen. *pǣ:lca, pečien'ó* (peče:m'ó), *rečie* (reče:), gen. mn. *jajǣ:c, prǣ:k* (prà:k), gen. *prá:ga* (pr'aga); *vrb'a, 'umr*.

Nazalni vokali

Jedna od najkarakterističnijih crta stinjačkog govora jest pojava nazalnih vokala. Svaki vokal može u načelu biti nazaliziran. Ovo bi značilo da bismo morali udvostručiti inventar fonema. U površinskoj fonološkoj analizi mogli bismo to i učiniti, jer postoji dosta minimalnih parova koji se razlikuju samo prema obilježju [nazalnosti]. Evo nekoliko primjera:

1. lice jedn. prema 3. licu jedn. *leži:ⁿ × leži:*, *rečienⁿ × rečie*, *otk'yneⁿ × otk'yne*, dat. mn. *krá:vuⁿ × ak. jedn. krá:vu*. S druge strane mnogo je jednostavnije da tretiramo nazalne vokale kao oralni vokal plus nazal. Pravilo se može formulirati ovako:

$$\begin{array}{l} [+ \text{ vok}] \\ [- \text{ naz}] \end{array} \rightarrow [+ \text{ naz}] / \begin{array}{l} \text{_____} [+ \text{ kons}] \\ \text{_____} [+ \text{ naz}] \end{array} \left\{ \begin{array}{l} \text{C} \\ \# \end{array} \right.$$

To znači, do nazalizacije dolazi samo u zatvorenom slogu. Poslije primjene ovog pravila dolazi do gubitka nazalnog konsonanta s izuzetkom nazalnog palatala:

$$\begin{array}{l} [+ \text{ kons}] \\ [+ \text{ naz}] \\ [- \text{ pal}] \end{array} \rightarrow \emptyset / \begin{array}{l} [+ \text{ vok}] \\ [+ \text{ naz}] \end{array} \text{_____}$$

Za nazalni palatal važi ovo pravilo:

$$\begin{array}{l} [+ \text{ kons}] \\ [+ \text{ naz}] \\ [+ \text{ pal}] \end{array} \rightarrow [- \text{ kons}] / \begin{array}{l} [+ \text{ vok}] \\ [+ \text{ naz}] \end{array} \text{_____} \left\{ \begin{array}{l} \text{C} \\ \# \end{array} \right.$$

Prema ovom pravilu /ń/ se realizira kao nazalni glajd [jⁿ], npr. /ogà:ń/ → [ogà:jⁿ], /vrgà:ń/ → [vrgà:jⁿ].

Fonemi /a:/ i /a/ pomiču se prema gore u vokalnom trokutu ako za njima slijedi nazal; oni prelaze u [u:] [u]. Primjeri: /dà:n/ → [dù:ⁿ], 1. lice jedn. /iman/ → [imunⁿ], /sl'amka/ → [slú:ⁿka], dat. mn. /sestrà:n/ → [sestrù:ⁿ], itd. Prijelaz *a* → *u* objašnjava se time da do nazalizacije dubokih vokala veoma lako dolazi samim sastavom artikulacijskih organa. Znamo da su donja vilica i meko nepce povezani mišićima (musc. palatoglossus). Kada se spušta donja vilica, vrlo lako dolazi i do spuštanja mekog nepca, tako da nazalizacija dubokih vokala često može biti prouzrokovana samom prirodom artikulacijskih organa, dakle, fonetski. Kao što znamo, u stinjačkom govoru odnos između oralnih i nazalnih vokala ima vrlo značajnu ulogu za distinkciju cijeloga niza oblika, tako da je moralo doći do pomicanja artikulacije /a:/ /a/ prema gore

kada za njima slijedi nazal u zatvorenom slogu. Budući da se fonem /ń/ ne gubi u zatvorenom slogu, ne dolazi do pomaka artikulacije vokala a pred njim, up. /dà:n/ → [dù:n] ali /vrgà:ń/ → [vrgà:jń].

Prozodijski sustav

Mjesto akcenta je slobodno, nepredskazivo. Akcentuacija je pokretna, tako da dolazi do opozicija mjesta akcenta unutar paradigme. Kao što smo rekli, postoje i kvantitetske i intonacijske opozicije. Intonacijske opozicije neutraliziraju se u ultimi i, naravno, u jednosložnim oblicima u korist silaznog akcenta. Kvantitetske se opozicije neutraliziraju u svim naglašenim zatvorenim slogovima. Primjeri: *sestr'a* × vok. *siestro*, *ru:k'a* × ak. *rù:ku*, *l'yto* × mn. *lità*, *sel'o* × mn. *sé:la*, *rebr'o* × mn. *riébra*, nom. mn. *brì:gi* × lok. mn. *bri:gì:*, neod. *slá:dak* × odr. *slatki:*, *su:v'a* × *sù:va*, *bogá:to* × *bogatùo*, *mì:š*, gen. *m'yša*, *gospodì:n*, gen. *gospod'yna*, *vùol*, gen. *vol'a*, *prà:k*, gen. *prá:ga*, *rà:k*, gen. *rá:ka*, 3. lice jedn. *ručì:* × imper. *ruč'i* ('plakati'), nom. mn. *mù:ži* × gen. *mú:ži*, *lù:di* × *lú:di*, nom. mn. *sì:ni* × instr. *sí:ni* itd.

U obliku infinitiva krajnje je *-i* otpalo ali, kao što se vidi prema oblicima tipa *pi:tà:t*, *načì:nà:t*, *čel'yt*, *mlq:t'yt*, *rè:t'*, *pè:t'*, u prozodijskom pogledu slog nije zatvoren, jer nije došlo do onih promjena koje su inače toliko karakteristične za stinjački govor.

Kao što vidimo prema dosada navedenim primjerima, svi produženi vokali dobivaju uzlaznu intonaciju osim u oblicima infinitiva, gdje je ona silazna, isp. tip. nom. mn. *sé:la* prema inf. *rè:t'*. To znači da je pravilo neutralizacije kvantitetskih razlika u zatvorenom slogu više dubinsko nego pravilo neutralizacije intonacijskih opozicija u posljednjem slogu riječi, jer u oblicima infinitiva ne dolazi do duljenja vokalnih fonema (duljenje je samo fonetsko, površinsko), npr. *pi:tà:t* (ne *pi:tà:t*), a s druge strane u ovakvim primjerima dolazi samo silazna intonacija a ne uzlazna.

Alternacije u vokalizmu i prozodijskom sistemu

Ako ne želimo ostati samo pri površinskoj fonološkoj analizi, nego hoćemo da promatramo paradigme morfonološki, vidjet ćemo da je cijeli niz alternacija uvjetovan samo fonološki ili fonetski, a ne morfonološki. To znači da su alternacije koje ćemo sada navesti predskazive na osnovi naših pravila.

Kvalitativne alternacije kao što su alternacije između monoftonga i diftonga, odn. alternacija između [a:] i [a:], ili nazalno *u:n/ũn* prema *a:/a*, obično su uvjetovane strukturom sloga (otvoren slog prema zatvorenom slogu). To su primjeri sljedećeg tipa: *l-part. m. r. dó:ša* × *ž. r. duóšla*, *pé:ka* × *piékla*, *prà:k* × gen. *prá:ga*, *pá:lac* × gen. *pá:lca*, *gotùof* × *gotó:va*, *zelien* × *zelé:na*, *dù:n* × gen. *dà:na*. Fonetska se

površina može tumačiti na osnovi polaznih oblika {d'oš-} {p'ek-} {pr'ag-} {p'al#c-} {got'ov} {zel'en-} {dā:n-}. Isto to važi za kvantitet-ske alternacije tipa *l*-part. m. r. *'iša* × ž. r. *í:šla*. U primjerima kao što su nom. jedn. *krù:* × gen. *kr'ua*, *trbù:* × *trb'ua* ili *pi:tâ:* × *pi:tâ:la* znamo što se dogodilo historijski. Naime, u stinjačkom govoru došlo je do gubitka /h/ u svima pozicijama odn. do gubitka *-l* u *l*-participu. To znači, svakako, da je duljenje zatvorenoga sloga nastalo ranije, a tek poslije toga su se izgubili *h* odn. *-l*. Sa sinhronijskoga gledišta možemo stoga pretpostaviti da je slog u primjerima tipa *krù:*, *pi:tâ:* zatvoreni.

Alternacija skupine *er* u naglašenom slogu prema *r* u nenaglašenom slogu također je automatska, npr. *mrtâ:f* × *mè:rtvi*, *'umr* × *umé:rla*. Činjenica da *er* možemo tretirati kao /r/ dokazuje se time da se *e* ispred *r* ne diftongira iako se nalazi u zatvorenom slogu.

Na osnovi pravila neutralizacije intonacijskih opozicija u ultimi jasno je da su predskazive i površinske alteracije tipa *bùok* × gen. *bó:ga* {b'og-} ili *prġ:k* × gen. *prá:ga* {prag-}.

Najvažnije alternacije u prozodijskom sistemu koje se ne mogu predvidjeti na osnovi polaznog oblika jesu alternacije intonacije i mjesta akcenta. Ipak, naravno, ne može se reći da su alternacije tih dvaju tipova nepravilne, neregularne, jer one dolaze, kao što znamo, u određenim kategorijama.

Fonološka opterećenost intonacijskih opozicija nije velika; one se i danas gube. Ipak, alternacija može služiti da bismo npr. razlikovali određene pridjeve od neodređenih (*sù:vo* × *sú:vo*, *mlġ:da* × *mlġ:da*, *mġ:la* × *mġ:la*) ili da bismo razlikovali pojedine oblike u kojima inače dolazi do homonimije nastavaka (tip *lù:di* × gen. *lŭ:di*).

Najvažnija vrsta alternacija u prozodijskom sistemu jest alternacija mjesta akcenta. Kao i inače u slavenskim jezicima, alternacija uglavnom suprotstavlja osnovu nastavcima (mada alternacije i unutar osnove postoje, npr. gen. jedn. *'imena* × mn. *imiéna*, neodr. *vesé:lo* × odr. *vé:selo*). U imeničkoj deklinaciji suprotstavljaju se jednina množini (*sel'o* × *sé:la*) ili unutar jednine odnosno množine jedan oblik ostalim oblicima (gen. jedn. *zù:ba* × lok. *zu:b'y*, *ru:k'a:* × ak. *rù:ku*). Kod pridjeva razlikuje se uglavnom određeni oblik od neodređenoga (*meki:* × *mé:kak*, *bogatùo* × *bogá:to*), a u konjugaciji suprotstavljaju se međusobno prije svega oblici infinitivne osnove i oblici prezentske osnove u manjoj mjeri i neki drugi oblici (inf. *mlġ:t'yt* × 3. lice jedn. *mlâ:ti*, *imâ:t* × *'ima*; *l*-part. *sm'ija se je* × *smijâ:la se je*).